

Nurgül BÜYÜKTAŞ*

**RUS ULUSAL DERLEMİ TEMELİNDE
İSTANBUL ADLANDIRMALARININ FREKANS,
BAĞLAM VE EŞ DİZİMLİLİK ANALİZİ**

**FREQUENCY, CONTEXT, AND
COLLOCATION ANALYSIS OF ISTANBUL
NAMES BASED ON THE RUSSIAN NATIONAL
CORPUS**

ÖZET

Bu çalışmada, İstanbul şehir adının Rus dilindeki tarihsel ve söylemsel temsillerinin Rus Ulusal Derlemi (НКРЯ) temelinde incelenmesi amaçlanmaktadır. İstanbul, Rusça metinlerde farklı tarihsel dönemler ve durumlara bağlı olarak “Tsargrad, Konstantinopol, Stambul, İstanbul ve İstambul” gibi çeşitli adlandırmalarla yer almaktadır. Rus Ulusal Derlemi’nin yazılı metin verisini 1682–2022 yılları arasında süreklilik gösteren, dengeli ve karşılaştırmalı analizlere imkân tanıyacak biçimde sunması nedeniyle şehir adlandırmalarının kullanım sıklıkları, bağlamları ve eş dizimlilik örüntüleri söz konusu zaman aralığında analiz edilmiştir. Araştırma frekans analizi ile şehir adlarının dönemsel dağılımları, bağlam analizi ile dinsel, tarihsel, politik ve gündelik yaşam temalarıyla ilişkileri göstermiştir. Eş dizimlilik analizi, İstanbul’un Rusça metinlerde özellikle hareket fiilleri (İstanbul’a gitmek, ехать в Стамбул), yönelme (Tsargrad’a yola koyulmak, направляться в Царград) ve mekânsallık (İstanbul’da yaşamak – жить в Стамбуле) bildiren eylemlerle birlikte konsept haline geldiğini göstermektedir. Bulgular, Tsargrad ve Konstantinopol adlandırmalarının kutsallık, Ortodoksluk ve imparatorluk; Stambul adlandırmasının ise nötr ve gündelik bağlamlarla ilişkilendiğini göstermiştir. Çalışma, İstanbul’un Rusça adlandırmalarını uzun dönemli derlem verisi üzerinden nicel ve nitel yöntemleri birleştirerek incelemesi bakımından literatürdeki betimleyici tarihsel yaklaşımlardan ayrılmakta ve söylem, bellek ve adlandırma ilişkisini bütüncül bir derlem temelli modelle ortaya koymasından özgünlük taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: İstanbul, Rus Ulusal Derlemi, derlem temelli analiz, söylem, kavramsallaştırma

ABSTRACT

This study examines the historical and discursive representations of the city name “Istanbul” in Russian texts based on the Russian National Corpus (НКРЯ). In Russian sources, the city appears under different names—Tsargrad, Konstantinopol, Stambul, Istanbul, and İstambul—depending on historical periods and contexts. Using corpus data covering the years 1682–2022, the study analyzes the frequency, contexts, and collocational patterns of these names. Frequency analysis reveals the temporal distribution of the city names, while context analysis identifies their associations with religious, historical, political, and everyday life themes. Collocational analysis shows that references to Istanbul frequently occur with verbs expressing movement, direction, and spatial relations, such as ехать в Стамбул (to go to Istanbul), направляться в Царград (to head toward Tsargrad), and жить в Стамбуле (to live in Istanbul). The findings indicate that Tsargrad and Konstantinopol are associated with sacredness, Orthodoxy, and imperial symbolism, whereas Stambul appears mainly in neutral and everyday contexts. By combining quantitative and qualitative corpus-based methods, the study highlights the relationship between discourse, memory, and the naming of Istanbul in Russian texts.

Keywords: Istanbul, Russian National Corpus, corpus-based analysis, discourse, conceptualization

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara/Türkiye. E-mail: nurgul.ozdemir@hbv.edu.tr / Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letter, Department of Russian Language and Literature, Ankara/Türkiye. E-mail: nurgul.ozdemir@hbv.edu.tr

Giriş

Osmanlı-Çarlık, Osmanlı-Rus, Türk-Sovyet, Türk-Rus gibi tarihsel çizgide gelişen ve değişen ilişkiler iki farklı milletin ve farklı kültürün etkileşimlerine dayanır. İstanbul, günümüz Rusçasında *Стамбул* (Stambul) olarak ifade edilir, ancak tarih boyunca farklı adlandırmalar ve çağrışımlarla şekillenir. Osmanlı'nın fethinden önce Bizans döneminde Konstantinopolis, Konstantinopol olarak bilinir; Rus dinî metinlerinde “çarın şehri” anlamındaki Царград (Tsargrad) olarak anılır. Tsargrad hem Bizans İmparatorluğu'nu çağrıştırır hem de Hristiyanlık dinî bakımından kutsal şehir anlamı içerir. Rus Ortodoks inancı bağlamında İstanbul, dini ve kültürel bir merkez olarak büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, 1453'teki fetihden önce Hristiyanlık açısından merkezi bir konuma sahip olan şehir, fetih sonrasında İslam dini ve Müslümanlık için de önemli ve kutsal kabul edilen bir merkez hâline gelmiştir (Toporov, 1995, s.123). Dolayısıyla, dinî inançları ortak paydada buluşturan önemli ve kutsal kabul edilen bir merkezdir. Tarih boyunca İstanbul'un adı, Bizans mirası, Osmanlı hâkimiyeti ve günümüzdeki yoğun turistik ilgiden etkilenerek şekillenmiştir. Tarihsel ve kültürel bakımdan kıymetli olan şehir aynı zamanda hem coğrafi hem de değerler felsefesi bakımından Doğu ve Batı'nın ortak paydasıdır.

Nispeten günümüze yakın dönemler XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllarda yaşanan Osmanlı-Rus savaşları ve Rus toplumunun ulusal çapta “Rusya'nın sıcak denizlere inme” hayali İstanbul'u ulaşılmak istenen nesne, varılmak istenen hedef durumunda konumlandırır. Ekim Devrimi'nin baş gösterdiği XX. yüzyıl ilk çeyreğinden itibaren ise Rusya'ya en yakın güvenli güzergâh İstanbul “sığınılacak liman”, “Batı ile Doğu arasında kültürel bir köprü” anlamı kazanır. Beyaz Rus mülteciler akın akın İstanbul'a gelirken içlerinden bir grup bir süre konakladıkları İstanbul'dan Paris'e göç eder. Böylece, okumuş, aydın, eğitilmiş Rus entelijansiyasını da konuk eden İstanbul, dönemin edebî eserlerine, hatıratlarına, günlüklerine bir nesne, bir konum, mekân olarak yer almasına yol açar. (Olca, 2020, 83-84) Kimi Rus edebî eserlerinde İstanbul egzotik, Doğu unsurları içeren bir şehir olarak tasvir edilir; romantik, büyüleyici bir atmosfer ile betimlenir.

İstanbul, Roma (330-395); Doğu Roma (Bizans) (395-1204); Latin (Romanya) (1204-1261); yeniden Doğu Roma (Bizans) (1261-1453) ve Osmanlı İmparatorluğu'nun (1453-1922) başkenti olmuştur. İstanbul 1453'e değin Antik Roma ve Antik Yunan kültürünü taşır ve Hristiyan dünyasının merkezi konumundadır. Coğrafi bakımdan stratejik bir yerde bulunan İstanbul tarih boyunca özellikle Orta Çağ'da Avrupa'nın en zengin, en hareketli ve en büyük şehri olmuştur. Kadim geleneklere ev sahipliği yapmasından dolayı İstanbul hakkında Bizans, Yeni Roma (Novıy Rim) gibi tanımlar yapılır. Şehrin “ilk kez MÖ 667'de Byzantion (Bizans) adıyla Megara kolonisi olarak kurulduğu rivayet edilir. Byzantion adı yerel Thrak dilinden Yunancaya aktarılmıştır. MS 325'te Roma İmparatorluğu'nun Konstantin'in, kenti imparatorluk başkenti olarak seçmesinden sonra Konstantinopolis/Konstantiniye adı yerleşmiştir” (Nişanyan, 2023, s.367).

İstanbul Antik Yunancada şehir anlamına gelen Polis ve Konstantin sözcüğünün birleşimi ile Konstantin'in şehri anlamında olan Κωνσταντινούπολις (Konstantinopolis), Konstantinopol, Konstantiniyye olarak tanımlanır. Doğu slavlar ise “çarın şehri” anlamındaki Tsargrad (Tsarstvenniy grad) olarak ifade eder. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Konstantiniyye (قسطنطينيه; Qostantîniyye), Konstantinopolis gibi isimlerin kullanılmasının yanı sıra İstanbul adı kullanılır. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet Han'ın fethinden sonra İstanbul, 1923 yılına değin 470 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. XX. yüzyıl Rus edebî metinlerinden Vasilyev'in eserinde “Konstantinopol Türkiye'nin başkenti” (Vasilyev, 1988) olarak ifade edilir. 1923'ten sonra başkent Ankara olmasına rağmen, Rus edebî metinlerinden Rekeçuk'un eserinde

“Konstantinopol, yani İstanbul, Türkiye’nin ikinci gayri resmî başkenti” (Rekemçuk, 2006) olarak tanımlanır. Rus yazar ve çevirmen Asar Eppel 28 Mart 1930 yılında Atatürk’ün yaptığı reform gereği İstanbul ismi dışındaki şehir adlarının kullanımının kısıtlanıp, şehrin tek adının yasal hâle gelmesini Rus yazar ve çevirmen Assar Eppel, “devrime kadar Tsargrad olarak adlandırılan Konstantinopolis şehri” (Eppel, 1992) olarak nitelendirir. Rus yazar Gleb Uspenskiy’in dediği gibi “Tsargrad, İstanbul ve Kontantinopolis bir ve aynıdır” (Uspenskiy, 1873).

Sovyet-Rus bilim insanları Gleb Vladimiroviç Nosovski ve Anatoli Timofeyeviç Fomenko 90’lı yıllarda Moskova’da “*Rus’, İngiltere ve Roma’nın Eski Tarihlerinin Yeni Kronolojisi ve Kavramsallaştırılması*” (Novaya hronologiya i kontsepsiya drevney istorii Rusi, Anglii i Rima, 1995) adlı eserde “Roma’nın çok daha genç ve Roma İmparatorluğu’nun gerçek başkentinin her zaman Konstantinopolis olduğunu iddia eder” (Limonov, 2002). Çarlık dönemi Rus politikacılardan olan Sergey Fyodoroviç Şarapov, “Hükümet Kiev’de, ikinci başkent Moskova’dır, üçüncü başkent Petersburg’dur” şeklindeki ifadesiyle Rusya için önemli olan şehirler arasında Konstantinopolis’i “dördüncü başkent” (Şarapov, 1902) olarak sayar. Rus literatüründe genel kanı “başkent Moskova olduğu yönündedir. Kiev Rus şehirlerinin kökeni olarak kabul edilir. Peterburg ya da St. Peterburg ya da Piter (aynı şeydir) Rus İmparatorluğu’na aittir. Tsargrad ise Konstantinograd (ya da Konstantinopol) miras hakkı ile aittir” (Bely, 1913). Ruslar için İstanbul, Ortodoks Hristiyanlığının merkezidir. Manevi ve kutsal değerlere sahip bir yer olan İstanbul’un Ortodoks inancının yönetimlerindeki önemi vurgulanır. Nitekim Rusya’ya “Konstantinopolis’ten, eski Yunan Tsargrad’dan kutsal Ortodoks inancının geldiğine” (Krasnov, 1922) inanılır ve “Bizans ve Tsargrad bize Tanrı’ya dua etmeyi öğretti” (Terehov, 1995) şeklindeki ifadeyle manevi temelleri Bizans, Tsargrad, Konstantinopol ile bağdaştırılır.

Kavramsal Çerçeve ve Yöntem

İstanbul’un yalnızca tarihsel bir şehir olarak değil, Rus kolektif hafızasında kurucu bir anlam odağı olarak inşa edildiği gösterilmektedir. Başka bir deyişle, Konstantinopolis imgesi, tarihsel gerçekliğin ötesinde, belirli dönemlerde yeniden üretilen ve ideolojik bağlamda işlevselleştirilen bir söylemsel yapıya dönüşmektedir. Dolayısıyla burada asıl dikkat çekici olan, İstanbul’un ne olduğundan ziyade, hangi bağlamlarda ve hangi anlam çerçeveleri içinde nasıl konumlandırıldığıdır. İngiliz gündelik dil felsefesinin çağdaş temsilcilerinden Peter Frederick Strawson, bağlamı; “yer, zaman, durum, konuşanın kimliği, ilgi odağını oluşturan konular ile konuşan ve muhatap arasındaki kişisel geçmişler çerçevesinde” tanımlar (Özcan, 2016, s. 158). Bu yaklaşıma göre anlam, soyut ve değişmez bir yapıdan ziyade, sözcenin üretildiği koşullar içerisinde şekillenir. Başka bir deyişle anlam, yalnızca sözcenin kendisinden değil, onun içinde yer aldığı bağlamsal çerçeveden doğar. Dil felsefesinde bağlam kavramının kuramsal temelleri Gottlob Frege tarafından Die Grundlagen der Arithmetik (Aritmetiğin Temelleri, 1884) adlı eserinde ortaya konmuştur. Frege, dil felsefesine yön veren beş temel ilkedden biri olan bağlamlılık (contextuality) ilkesini, semantik holizm anlayışı çerçevesinde ele alır. Bu ilkeye göre, “bir kelimenin tek başına bir anlamı yoktur; bir kelime ancak bir cümle bağlamı içerisinde anlam kazanır” (Özcan, 2016, s. 274). Dolayısıyla sözcüklerin anlamı ve göndergesel değeri, yalıtık kullanımlarda değil, dilsel ve bağlamsal bütünlük içinde ortaya çıkar. Bağlam içerisinde kurulan anlamların metin boyunca tutarlı biçimde yinelenmesi ve birbirini destekleyerek genişlemesi ise tutarlılık kavramını oluşturur. Semantik holizm çerçevesinde anlam, metnin farklı bölümlerinde eklemlenen yeni unsurlarla zenginleşirken, bu unsurların önceki anlam katmanlarıyla çelişmeden bütünlüşmesi metinsel sürekliliği sağlar. Böylece bağlam temelli anlam

üretimi, metni yalnızca ardışık cümlelerden oluşan bir yapı olmaktan çıkararak, anlamsal açıdan bütünlüklü ve kavramsal olarak tutarlı bir söylem hâline getirir. Bu kuramsal çerçeve, İstanbul'un Rusça metinlerde Konstantinopol, Tsargrad ve Stambul/İstanbul adlandırmalarıyla temsil edilmesini anlamlandırmada işlevsel bir zemin sunmaktadır. Söz konusu adlandırmalar, tek başına sabit bir göndergeye işaret etmekten ziyade, kullanıldıkları bağlama bağlı olarak farklı tarihsel, ideolojik ve kültürel anlam katmanları üretir (Lotman, 1992, s.190). Bu bağlamda, İstanbul'a atfedilen anlamların, Frege'nin öne sürdüğü bağlamlılık ilkesi doğrultusunda, adlandırmanın yer aldığı söylemsel çevre içinde şekillendiği; metin boyunca tekrar eden bu anlam örüntülerinin ise Rusça edebî söylemde İstanbul imgesinin tutarlı ve çok katmanlı bir kavramsal yapı kazanmasını sağladığı söylenebilir.

Anlamın oluşumuna ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlar, dilsel birimlerin anlamının bağımsız biçimde değil, belirli bağlamsal koşullar içerisinde ortaya çıktığını göstermektedir. Frege'ye göre bir sözcüğün anlamı ancak cümle içerisinde belirlenebilirken, Strawson anlamın kullanım durumlarına ve sözcenin üretildiği bağlama bağlı olarak çeşitlendiğini savunur. Bunun yanı sıra Rus dilbilimci Aleksey Alekseeviç Leontyev ise anlamın, konuşanın amacı, iletişim durumu ve toplumsal etkileşim süreci içinde, yani iletişimsel etkinlik sırasında oluştuğunu ileri sürmektedir. Leontyev'e göre dil, yalnızca bir işaretler sistemi değil, toplumsal iletişim süreci içinde gerçekleşen konuşma etkinliğinin bir ürünüdür; bu nedenle sözcenin anlamı, konuşanın amacı, iletişim durumu ve sosyal bağlamdan bağımsız olarak açıklanamaz. Leontyev'e göre, "Dil'in toplumsal işlevleri, onu yalnızca soyut bir sistem olarak değil, konuşma etkinlikleri aracılığıyla şekillendiren toplumsal faktörlerle iç içedir." (1969, s. 29). Bu yaklaşım, dilin toplumsal bağlamdan bağımsız olarak ele alınamayacağını ortaya koyar. Rus bilim insanı Lev Semyonoviç Vıgotski'ye göre, "Bir kelime neredeyse her zaman, kavram hazır olduğunda hazırdır. Bu nedenle, kelimenin anlamını yalnızca düşünce ve konuşmanın birliği olarak değil, aynı zamanda genelleme ile iletişim, iletişim ile düşüncenin birliği olarak ele almak için her türlü gerekçe vardır. Bu yaklaşımın düşünce ve konuşmanın tüm genetik sorunları açısından taşıdığı temel önem ölçülemez." (1934, s.12) Metin, kelimenin yalnızca düşüncenin ifadesi olmadığını, aynı zamanda düşüncenin oluşumu ve iletişim sürecinin temel bir unsuru olduğunu vurgular. Buna göre anlam, düşünme, genelleştirme ve iletişim süreçlerinin birleşimi sonucunda ortaya çıkar; dolayısıyla dil ile düşünce birbirinden ayrı değil, karşılıklı etkileşim içinde gelişen yapılardır. Bu yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, anlamın dilsel yapıdan çok bağlam, kullanım ve iletişimsel pratikler aracılığıyla şekillendiği anlaşılmaktadır.

Kavramsal yapının yalnızca soyut bir anlam alanında değil, dilin somut işleyişinde de izlenebilir olması gerekir. Başka bir deyişle, İstanbul imgesinin söylem içinde nasıl kurulduğunu gösterebilmek için, bu adlandırmaların hangi sözcüklerle birlikte, hangi tekrar eden dilsel örüntüler içinde ortaya çıktığını incelemek önem taşır. Eş dizimlilik (collocation), sözdizimsel düzlemde iki ya da daha fazla dil biriminin aynı dizim içinde birlikte yer alması olarak tanımlanmakta ve sözcükler arasındaki düzenli birliktelik ilişkisine işaret etmektedir. İmer, Kocaman ve Özsoy'a göre eş dizimlilik, "iki ya da daha fazla sayıda birimin aynı dizimde bulunması" (2019, s. 125) olarak ele alınırken, birliktelik kavramıyla doğrudan ilişkilendirilir ve "sözcüklerin düzenli bir biçimde birlikte kullanılmaları durumu"nu ifade eder. Bu bağlamda "sigara içmek, yemek yemek, toplantı yapmak, konferans düzenlemek" gibi örnekler Türkçedeki tipik eş dizimlilik yapıları arasında gösterilmektedir (İmer, Kocaman & Özsoy, 2019, s. 62). Vardar, eşdizimliliği "iki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer

alması” (2002, ss. 94–95) biçiminde tanımlarken; Hengirmen, bu olguyu “dil öğelerinin genellikle değişmeyen bir dizim içinde yer alması” olarak betimler (2009, ss. 159–160). Ağca’ya göre ise eş dizimlilik, “en az iki sözcükten oluşan, aynı dizimde yer alan, belirli bir kullanım sıklığına sahip ve anlamsal ile dizimsel özellikleri arasında sıkı bir ilişki bulunan sözcük birliktelikleri”dir (2020, s. 162). Batı dilbiliminde de benzer bir yaklaşım benimsenmekte; eş dizimlilik, “belirli sözcüklerin birlikte kullanılma olasılığının yüksek olması” şeklinde tanımlanmaktadır (McCarthy, 2005, s. 59). Kavrama ilişkin ilk sistematik yaklaşımlardan biri İngiliz dilbiliminde Harold Palmer tarafından 1933 yılında ortaya konmuştur. Palmer, eşdizimliliği “bileşenlerine ayrılmadan, bir bütün olarak incelenmesi gereken iki ya da daha fazla kelimedenden oluşan bir dizi” olarak tanımlamıştır (1933, s. 5). Bu çerçevede eş dizimlilik, dilde anlamın tek tek sözcüklerden ziyade geleneksel, tipik ve ana dili konuşurları için alışılmış kelime kombinasyonları aracılığıyla kurulduğunu gösteren temel bir dilsel olgu olarak değerlendirilmektedir.

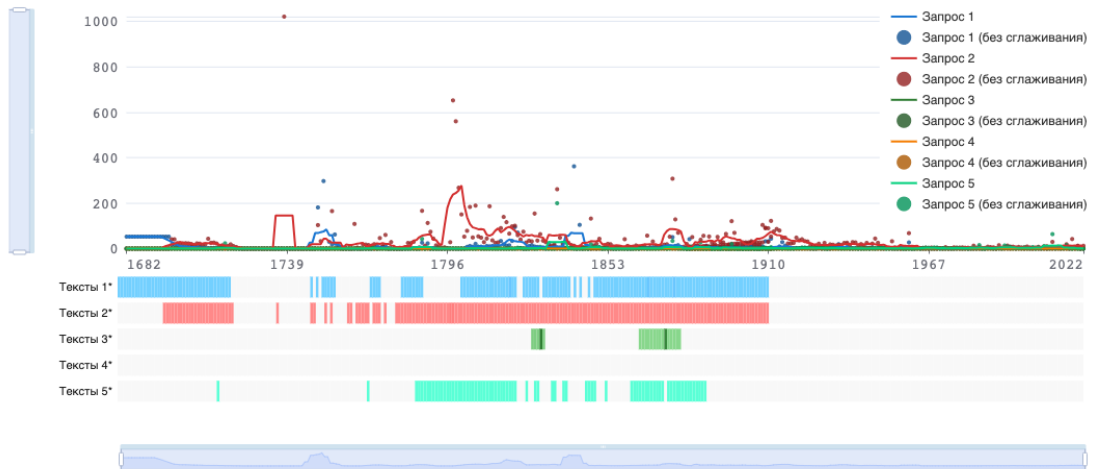
Dilsel göstergelerin anlamı, yalnızca sözlükte tanımlanan sabit karşılıklarla sınırlı olmayıp, kullanım bağlamı ve kültürel söylem içerisinde şekillenen çok katmanlı bir yapı sergiler. Anlam üretim süreçlerinin açıklanmasında önemli bir yere sahip olan konnotasyon kavramı, göstergebilimsel yaklaşım çerçevesinde dilsel bir göstergenin yalnızca doğrudan gönderim yaptığı nesneyi ifade eden düz anlamıyla (denotasyon) sınırlı olmadığını, aynı zamanda kültürel, tarihsel ve ideolojik bağlamlar içerisinde ikincil anlam katmanları ürettiğini ifade eder. Fransız göstergebilimci Roland Barthes’a göre konnotasyon, göstergenin toplumsal bellekte yerleşmiş değerler, imgeler ve kültürel kodlarla yeniden anlamlandırılması sürecidir (1967, s. 91); bu nedenle anlam, sabit bir yapıdan ziyade söylem içinde sürekli yeniden üretilir. Dolayısıyla anlam, yalnızca sözcüğün temel denotatif karşılığı ile sınırlı olmayıp, bağlam ve kültürel kodlarla zenginleşir. Benzer biçimde Rus bilim insanı Yuri Lotman kültürel semiyosfer kuramında göstergelerin anlamının, içinde buldukları kültürel iletişim alanı ve metinlerarası ilişkiler ağı içerisinde oluştuğunu vurgular (2000, s.646). Bu doğrultuda konnotasyon, belirli bir adlandırmanın yalnızca coğrafi ya da nesnel bir göndergeye işaret etmesinden öte, tarihsel hafıza, ideolojik yönelimler ve kültürel temsiller aracılığıyla genişleyen bir anlam alanı oluşturmasını sağlar. Böylece şehir adları gibi özel adlar da farklı söylemsel bağlamlarda değişen konnotatif yükler kazanarak çok katmanlı kavramsal yapılar hâlinde ortaya çıkar. Bu çalışmada, İstanbul şehir adlarının taşıdığı anlam katmanları incelenecektir.

Çalışmamızda derlem temelli analiz yöntemi tercih edilmiştir. Derlem temelli analiz, Rus edebî literatüründe İstanbul şehrinin farklı biçimlerde ifade edilen adlarının anlamsal ve kavramsal sözcük alanını belirlememize olanak sağlar. Metin odaklı bir veri tabanı olan Rus Ulusal Derlemi (NKRY) temel alınır. Yöntem, bireysel yargılardan ve öznellikten uzak, nesnel ve güvenilir sonuçlar üretmesi; ayrıca nitel ve nicel veri analizi imkânı sunması bakımından geniş kapsamlı bir inceleme yapmaya elverişlidir. Ulusal Rus Derlemi’nde (HKPЯ) edebî metinlerde (roman, uzun ve kısa hikâye, derleme, eskiz, edebî mektuplar, piyes, masal, hatıra, deneme, fıkra) Konstantinopol (Konstantinopol’, Konstantinograd), Tsargrad (Tsargrad, Tsaregrad), Stambul, İstanbul, İstambul gibi bir şehrin beş farklı ismi araştırılmıştır. Derlem temelli yapılan araştırma frekans analizi ile İstanbul şehrini ifade eden sözcüklerin farklı şekillerinin kullanım sıklığı; bağlam analizi ile sözcüğün hangi temalarda tespit edildiği ve eş dizimlilik (collocations) analizi ile sözcüklerin hangi kelimelerle eşleştiği gözlemlenmiştir.

Bulgular

1. Frekans ve Bağlam Analizi

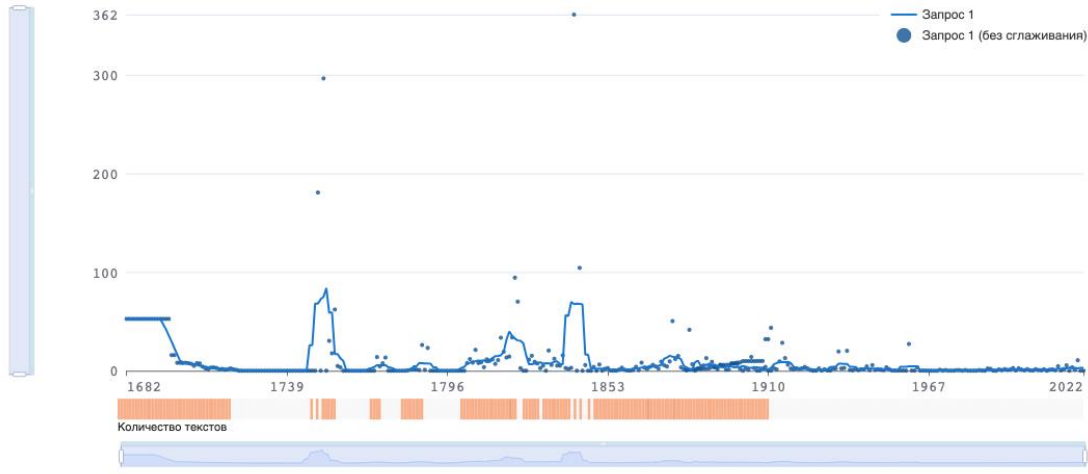
Rus Ulusal Derlemi'nde 1682-2022 aralığında Rus edebî literatürde roman, hikaye, hatırat ve günlük gibi metinlerde İstanbul şehrinin var olan isimlerinin sorgulanması ve frekans aralıklarının bakılması sonucunda elde edilen grafik sözcüklerin sık kullanımlarını gösterir. Söz konusu tarih aralığı, Rus Ulusal Derlemi'nde (NKRY) yazılı metin verisinin 1682-2022 yılları arasında süreklilik gösteren, dengeli ve karşılaştırmalı analizlere imkân tanıyacak biçimde sunması nedeniyle tercih edilmiştir. Sorgu-1 (zapros) mavi renk Царград (Tsargrad), sorgu-2 kırmızı renk Константинополь (Konstantinopol), sorgu-3 koyu yeşil renk Истамбул (İstambul), sorgu-4 turuncu renk Истанбул (İstanbul), sorgu-5 açık yeşil renk (Стамбул) Stambul sözcüklerini simgeler. Sorgu sıralaması tarihi sıralamasına göre yapılmıştır, Царград → Константинополь → Истамбул → Истанбул → Стамбул Bu adlandırmaların sıralaması, İstanbul'un Rus söyleminde Bizans-Ortodoks kutsal merkez algısından modern ve seküler şehir konseptine uzanan tarihsel ve söylemsel dönüşümünü kronolojik süreklilik içinde göstermek amacıyla tercih edilmiştir. Rus Ulusal Derlemi'nden edinilen İstanbul şehir isimleri karşılaştırma grafiği İstanbul şehir isimlerinden Tsargrad sözcüğünü en erken kullanım olarak gösterir. Tsargrad sözcüğü 1682-1917 yılları arasında 235 yıl boyunca kullanıldığı görülürken, Konstantinopol sözcüğü 1734-1924 arasında 190 yıllık bir veri gözlemlenir. Sorgulanan sözcüklerden İstambul kelimesi 1828-1998 arasında 170 yıl; İstanbul sözcüğü ise 1924-2015 arasında 91 yıl boyunca ara ara ifade edilir. Sözcükler arasında 305 yıl aralığında ve 1714-2019 arasında erken tarihlerden günümüze değin Stambul sözcüğü sabitlenir, böylece Stambul sözcüğünün nötr anlam çağrışımı dikkat çeker. İstanbul'un farklı adlandırma biçimlerine tek tek baktığımızda kullanım yılları ve bağlamları görünür hâle gelir. (bknz. grafik No1)

Grafik No 1: 5 Farklı Şehir İsmi'nin Genel Sorgu Grafiği

Sorgu-1 Tsargrad

Tsargrad sözcüğü 1682-2022 yılları arasında Rus Ulusal Derlem Sözlüğü'nde yer alan 78 edebî metinde 492 örnek üzerinden incelenmiştir.

Grafik No 2: Tsargrad Şehir İsminin Sorgu Grafiği

Tsargrad sözcüğünün kullanım sıklığındaki artışlar (1682–1700; 1746–1760; 1800–1847; 1867–1917), Osmanlı–Rus ilişkilerinin askerî, politik ve ideolojik bakımdan yoğunlaştığı dönemlerle örtüşmektedir. Özellikle 1682–1700 arasındaki yükseliş, II. Viyana Kuşatması sonrasında Osmanlı’ya yönelik Avrupa merkezli baskının arttığı ve Ukrayna, Kırım ile Azak hattında Osmanlı–Rus çatışmalarının yoğunlaştığı bir tarihsel bağlama karşılık gelir. Bu süreçte İstanbul, Rus söyleminde Tsargrad adıyla yeniden ideolojik bir merkez olarak konumlandırılmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki artışlar ise Panslavizm düşüncesinin güçlenmesi ve Rus İmparatorluğu’nun Ortodoks dünyanın hamisi olma iddiasıyla doğrudan ilişkilidir. Derlem verileri, Tsargrad sözcüğünün büyük ölçüde edebî olmayan (%81,94), özellikle basın-yayın (%54,81), politik ve toplumsal içerikli metinlerde kullanıldığını göstermektedir. Bu adlandırma, nötr bir yer adından ziyade duygusal ve ideolojik yüklü bir söylem unsuru olarak işlev görmektedir.

Tsargrad’ın ideolojik ve kutsal niteliği, “çar” kavramının tarihsel semantik gelişimiyle yakından bağlantılıdır. Roma İmparatorluğu’nun çözülmesinin ardından Roma-Germen, Doğu Roma (Bizans) ve Rus İmparatorlukları, kendilerini Roma mirasının farklı parçalarının devamı olarak konumlandırmıştır. Romanın son politik liderlerinden Julius Caesar’dan türetilen Kesar (kesar), Sezar (tsecar) ve Çar (tsar) sözcükleri, zamanla mutlak egemenliği ve ilahi meşruiyeti temsil eden ünvanlara dönüştürür; kendini Bizans’ın geçmişteki bir parçası, mirasçısı olarak gören eski Rus imparatorlarına cennetin hâkimi (İsa) anlamındaki Çar ünvanı verilir (Ostrowski, 2002: s.178). 1547’de Korkunç İvan’ın “çar” (kalıtsal hükümdar, egemen) ünvanını almasıyla birlikte bu kavram, Rus siyasal söyleminde kalıtsal hükümdarlığın ve Tanrısal yetkinin simgesi hâline gelir ve “tsecar” kelimesi Bizans imparatorunu ifade eder (Demidova, 2021, 64). Daha önce Rusçada “tsar” terimi Bizans imparatorunu ifade ederken, bu tarihten itibaren Rus hükümdarlarını tanımlayan merkezî bir kavrama dönüşmüştür. XV. yüzyıldan bu yana “hükümdar, egemen”; XIII. yüzyıldan itibaren 1267 tarihli “Han Mengü Timur’un Yarlığı örnek gösterilerek “Tatar hanı”; XIV. yüzyıldan itibaren çar kelimesi “kraliyet tahtı” (hanın gücü) anlamını işaret eder (Demidova, 2021, 64). Hükümdar, bey, koruyucu, Korkunç İvan, imparator, kral, monarh, Sultan, Tatar hanı, ünvan, kraliyet tahtı, cennetin hâkimi ve Julius Sezar gibi çağrışım alanları bulunan ve devletin hükümdarı olan çar kutsal kabul edilir.

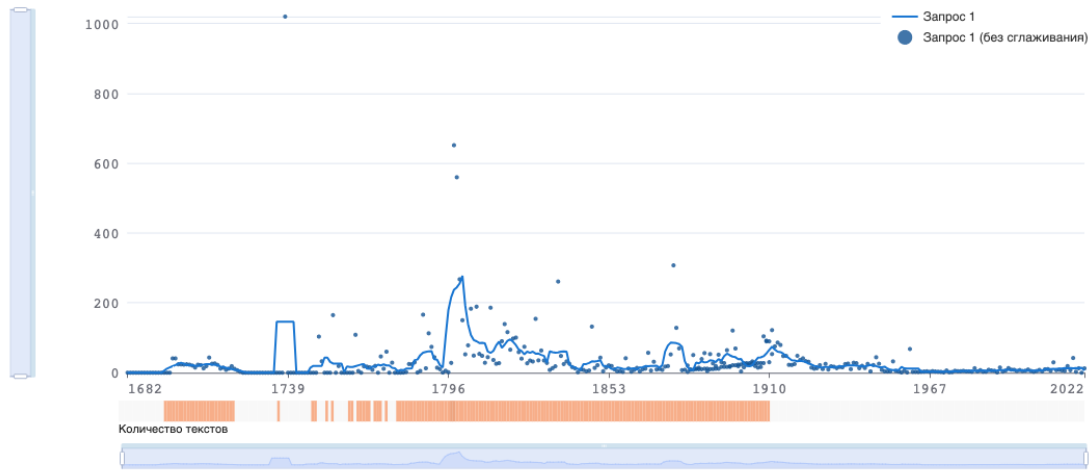
Bu bağlamda çarın hükmettiği şehir de kutsal kabul edilmekte; böylece “çarın şehri” anlamına gelen Tsargrad, yalnızca bir yer adı olmaktan çıkarak Ortodoks inancının, imparatorluk

sürekliliğinin ve ilahi düzenin mekânsal simgesi hâline gelmektedir. Yunanlıların Ortodoks inancı ile bağdaştırılması, Bizans'ın dinî mirası olan İstanbul'un fethinden 453 yıl önce X. yüzyılda Tsargrad'ın Yunanistan ile ilişkilendirilmesine yol açmıştır. “İnançsız bir Ortodoksluk, güçsüz ihtişam ve bilimsiz bir zekâ; efsanelerde şan, eylemlerde rezillik; servette, başarıda, sefillikte alçaklık; tahtın önünde alçakgönüllülükle eğilen çarlık tacirleri arasında kargaşa, çalkantı ve ahlaksızlıkla lekelenmiş; cinayetle kana bulanmış, ihanetle sarsılmış bir taht; Romalı adıyla gurur duyan ve kiralık barbarlardan oluşan bir ordu; her yerde altın ve rant peşinde sefahat, zimmete para geçirme ve kişisel çıkar (Polevoy, 1841)” vardı. Rus söyleminde Bizans'a dair betimlemeler çelişkili bir yapı sergiler; Konstantinopol henüz Bizans yönetimindeyken yozlaşmış toplumsal yapı, ahlaki çöküş, politik entrikalar ve sahte ihtişam imgeleriyle aktarılır. Bu eleştirel tasvir, Bizans'ın kutsallığını yitirdiği ve tarihsel misyonunu tamamladığı fikrini beslerken, Moskova'nın “Üçüncü Roma” ve “yeni tsargrad” olarak konumlandırılmasına ideolojik bir zemin hazırlar (Paşkeviç, 2013).

Tsargrad sözcüğü, Rusça söylemde yalnızca tarihsel bir adlandırma değil; imparatorluk mirası, Ortodoks kutsallığı ve siyasal meşruiyetin dilsel bir taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Derlem verileri, bu kavramın özellikle kriz, savaş ve ideolojik dönüşüm dönemlerinde yeniden canlandığını ve Rus kültürel belleğinde merkezî bir rol üstlendiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sorgu-2 Konstantinopol

Konstantinopol sözcüğü 1682-2022 yılları arasında Rus Ulusal Derlem Sözlüğü'nde yer alan 312 edebî metinde 1272 örnek incelenmiştir.

Grafik No 3: Konstantinopol Şehir İsminin Sorgu Grafiği

Rus Ulusal Derlemi'nde Konstantinopol sözcüğünün 1734–1742, 1794–1843 ve 1872–1924 yıllarında artış göstermesi, Rus–Osmanlı ilişkilerinin askerî, politik ve ideolojik açıdan yoğunlaştığı dönemlerle örtüşmektedir. Özellikle 1734–1739 Osmanlı–Rus–Avusturya Savaşı sonrasında Rus yayılmasının Tuna hattında sınırlandırılması, Konstantinopol'ün Rus söyleminde yalnızca askerî bir hedef değil, tarihsel ve ideolojik bir merkez olarak yeniden konumlandırılmasına yol açmıştır. Bu artış, kısa vadeli savaş bağlamlarının ötesinde, Rusya'nın Ortodoks dünyanın hamisi olma iddiasını besleyen uzun erimli politik ve kültürel gündemle doğrudan ilişkilidir.

Derlem verileri, Konstantinopol sözcüğünün ağırlıklı olarak edebî olmayan metinlerde (%88,29), özellikle basın-yayın türünde (%68,38) kullanıldığını ve bu durumun terimin politik,

toplumsal ve kamusal söylem içinde dolaşıma sokulduğunu göstermektedir. Eğitim-bilim, gündelik yaşam, din ve ekonomi gibi alanlarda sınırlı kullanımı, Konstantinopol'ün nötr bir yer adından ziyade tarihsel ve simgesel bir anlam taşıdığını teyit etmektedir. Tematik olarak politik-toplumsal bağlamların baskınlığı sözcüğün ideolojik ve duygusal yükünü zayıflatmaktan çok söylemsel işlevselliğini artırmaktadır.

Konstantinopol'ün Rus kültürel belleğindeki merkezî konumu, şehrin Hristiyanlık açısından taşıdığı kutsal anlamla doğrudan ilişkilidir. Konstantinopol Hristiyanlık için “kutsal şehir” olarak kabul edilir, “Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olur ve ilk Hristiyan İmparator Büyük Konstantin'in anısına Konstantinopolis olarak adlandırılır” (Paşkeviç, 2013). Konstantin uzun bir süre başkentin kurulması için yer arar ve sonunda yıkılan Dor kolonisi Byzantium üzerinde durur. Böylece, Bizans'ı tercih eden Konstantin Büyük İmparatorluğun başkentini ilan eder ve Avrupa ile Asya sınırında Doğu İmparatorluğu'nun başkentini sınırlarını sabanla çizer. Kentin kurucusu Konstantin, İstanbul'u “Yeni Roma” olarak tanımlar ve bu “Yeni Roma” adı hipodromun sütunları üzerindeki yazıtta korunmuştur (Krasnitskiy, 1898), halk ise burayı Konstantinopolis olarak adlandırır. Ancak aynı zamanda o bölgenin ve o dönemde bölgeye hâkim olan devletin eski adı olan Bizans da bilinir. İklimi, elverişli konumu ve Bizans'a daha fazla nüfus çekebilme için kent sakinlerine verilen ayrıcalıklar ile eski Roma'yı gölgede bırakan yeni başkent Ortodoksluğun merkezi, Doğu İmparatorluğu'nun beşiği hâline gelir. Bunun yanı sıra, İslam dini ve Müslümanlar için de İstanbul'un önemi bilinir. Bu durum Rus literatürüne yansır, İstanbul “pembe dumanlar, uğultular, ışıltılar, trompet sesleri, müezzinlerin sabah ezanları...” ile betimlenir ve “Kazan'ın Tatarları, Afrika'nın Bedevileri ve Semerkant için tüm Müslümanların hayalindeki şehir, yüce Allah'ın ve onun peygamberi Muhammed'in gururu ve ihtişamı” olarak kabul edilir (Petrov-Vodkin, 1932). İstanbul, kültürlere ev sahipliği yapmış bir şehirdir, Lazarçuk İstanbul'u şöyle betimler, “burası Doğu ve Batı'dır. Birbirleri olmadan var olamayan aydınlık ve karanlıktır. Tüm dinlerin ve tüm bilimlerin, sanatın ve ticaretin, heyecanın ve tembelliğin, savurgan lüksün ve pitoresk yoksulluğun merkezi, denizin, yerin ve göğün çok sayıdaki yollarının kavşağı-Konstantinopolis. Doğa bu büyük şehri öyle şanslı bir yere yerleştirmişti ki... dünyanın tam ortasına” (Lazarçuk, 1995). Nitekim Rus literatüründe İstanbul konum bakımından Doğu olarak tanımlanır, “Doğu'ya seyahat etti: Filistin'e, Konstantinopolis'e, Yunanistan'a Eski Athos'a” (Prişvina, 1962). Doğu ülkeleri arasında sıralanır. Ancak İstanbul hem doğu hem de batı kültürüne ev sahipliği yapar, farklı görüş ve değerleri bir arada barındırır.

Rus literatüründe “Konstantinopol”, “İstanbul” farklı metinlerde zaman zaman seyahat ve keşif bağlamında betimlenmiş; kimi kaynaklarda ise, Avrupa'ya açılan bir geçiş noktası işlevi görmüştür. Çarlık taraftarı Beyaz muhafızlar “sonun her geçen saat yaklaştığını biliyorlardı ama bu durumu tüm güçleriyle halktan gizliyorlardı. Gazetelerde Bolşevik saldırısının durdurulduğu ve Selanik'ten Odessa'ya büyük Fransız askerî birliklerini toplar ve gazlarla birlikte gönderildiğine dair bildirimler yayınlanır. Tüm bu söylentiler, kuzeyden kaçanların panik içinde daha güneye, İstanbul'a akın etmesini ve Beyaz Ordu'nun kaçışını engellemek için yayılıyordu. Limanda çok az sayıda vapur vardı ve Denikinler¹ bunları kendileri için saklıyorlardı” (Paustovski, 1956). Paustovski'ye göre eğitilmiş okumuş kişiler “tehlikeli zamanların yaklaştığını algılayarak her şeyi terk eder ve Konstantinopolis'e kaçar” (Paustovski, 1956). Sovyetlerin

¹ Anton İvanoviç Denikin (1872-1947), Rus İç Savaşı sırasında Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Ordu'nun en önemli komutanlarından biridir. Çarlık ordusunda yetişmiş bir generaldir; 1917 Devrimi'nden sonra Bolşevik iktidara karşı mücadele eden karşı-devrimci güçlerin lider kadrosunda yer almıştır.

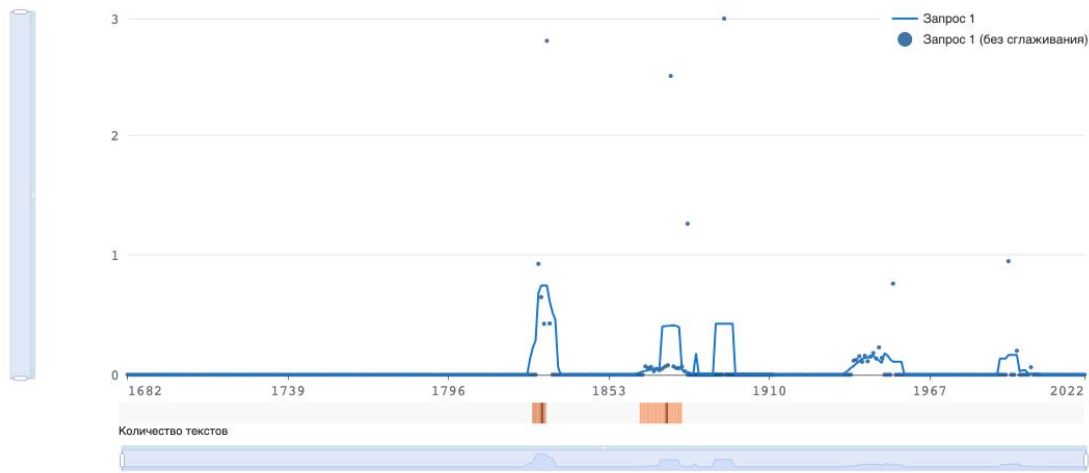
yönetimi ele geçirmesinin akabinde Rus toplumu bu güzergâhı kullanır, “altı kişilik ailemiz Konstantinopolis’e gönderilmek üzere Kızılhaç tarafından Rus mülteciler için sağlanan bir vapura yüklenir” (Lihonosov, 1983). Böylece, “zengin insanlar buharlı gemilerle Novorossiysk, Batum ve Konstantinopolis’e yolculuk eder” (Verasaev, 1920) ve “Petersburg’dan Konstantinopolis’e ve oradan da Mısır’a seyahat eder” (Kuprin, 1894). Karadeniz’in kuzeyinde stratejik bir yerde yarımada olan “Kırım, sonra İstanbul, yani Konstantinopol” (Galkina, 2003) güzergâhı kullanılır. Kırım yarımadasının en uç noktasında yer alan Yalta ile İstanbul, Paris gibi şehirler kıyaslanır, “Gerçekten, bir yanda ele geçirilmiş Yalta’daki sefil yaşam, soyulduğu ve başkasının omzundan bir şekilde değiştirilmiş bir elbise giydiği için deniz kıyısında bir fincan kahve içmenin imkânsızlığı, kırılma, güvensizlik, açlık ve diğer yanda Konstantinopolis, Paris vardı. Onu bu aşağılayıcı hayatımızın yakında sona ereceğine, geleceğine bir gün ve bir ay gözüyle bakmaması gerektiğine, her şeyin hâlâ önünde olduğuna ikna ettim” (Kaverin, 1965) örneğindeki gibi Yalta yani Rusya’daki sefillik, açlık ve korku dolu tedirgin edici yaşam ile İstanbul ve Paristeki refah yaşam kıyaslanır. Dolayısıyla, Rusya’dan kaçışta “klasik yol: Konstantinopol, Paris” (Kojevnikova, 2003), yani İstanbul’a, İstanbul’dan Paris’e gitmek hedeflenir. Bazı durumlarda değişen rejimin bilinmeyen akıbetinden kaçan Rus halkını gemiler “Yalta’dan Konstantinopolis’e insanları sığır gibi taşır” (Pilnyak, 1923). XX. yüzyıl ilk çeyreğinde Rus entelijansiyası genellikle bu güzergâhı kullanır, “Konstantinopolis’e gitmek üzere küçük bir vapur kiralar ve buradan hemen Paris’e gitmeyi planlar” (Kaverin, 1965). Başka bir kaçış yolu ise yine Karadeniz’e kıyı olan Odessa’dan İstanbul’a oradan Varşova’ya yapılır, yolu ise şu şekilde betimlenir: “Kireyev’in Varşova’ya transferi şu şekilde yapılabilir: Odessa’dan vapurlardan birinin mürettebatının bir parçası olarak Konstantinopolis’e gider, burada karaya çıkar ve Türk çıkış vizesi olan eski Romanya vatandaşı pasaportunu kullanır- Avusturya konsolosundan Viyana’ya vize alır” (Rekemçuk, 2006).

Benzer biçimde Kırım yarımadasındaki “Sivastopol’a, oradan da Tsargrad üzerinden Kudüs’e” (Şarapov, 1902) güzergâhı dinî istikameti ve Ortodoks Hristiyanlığının bağlantısını ifade eder. Dinî anlamda yapılan güzergâhın yanı sıra Tsargrad sözcüğü ticari bakımdan şekillenen yol güzergahlarında görülür, “Novgorod ve Pskov’dan Bulgarlara, Tsargrad’a ve diğer Rus-Slav şehirlerine (Smolensk, Lyubeç, Kiev) kervanlarla ve nehirler boyunca kalelerle seyahat eden tüccarları, yani yolda bal, balmumu, pahalı kürkler ve diğer malları satın alan misafirleri bekliyordu” (Bulgarin, 1843). Novgorod, İskandinavya ve Yunanistan arasındaki büyük Viking ticaret yolu boyunca refah ve varlıklı bir ticaret yerleşimidir. Rusya’nın burada doğduğuna inanılır. Rusya’nın beşinci büyük şehri olan Novgorod yakınlarında “köyden çıkan yol, Kiev’e ya da zengin Novgorod’a ulaşılacak bir yola açılıyordu ve bu şehirler Tsargrad ile ticaret yapıyor, oraya kürk ve bal gönderiyor, oradan kumaş, şarap ve daha birçok mal getiriyordu” (Ladinskiy, 1960). Böylece, “Novgorod’dan Tsargrad’a” (Ladinskiy, 1960) söyleminde bu ticaret yolu ve dini inanç bağı ima edilir.

Rusya’nın kuruluşunda önemli bir role sahip olan II. Vladimir Monomah’ın altıncı oğlu Yuri efsanelere konu olur, “Küçük oğlun tüm kardeşlerin efendisi olacak ve bir şehir onun için yeterli değil, diğer şehirleri ele geçireceği uzun kolları olacak” (Polevoy, 1832). Bu yüzden Yuri Dolgoruki daha sonra bu lakapla anıldı. Monomah o zaman Danila’yı çağırdı ve ona şöyle dedi: “Duyuyorum ki, oğlum Yuri şehirleri kendine alacak ve kardeşlerini gücendirecek; ona öyle bir şehir inşa edeceğim ki, diğer şehirlere imrenmeyecek ve evrendeki üçüncü şehir olacak: birincisi Roma, ikincisi Tsargrad ve üçüncüsü onun şehri; bana Podon’u gördüğün bir yer söyle. Danilo,

Greçin ve Monomah gittiler; sadece geldiler, geldiler, bir yer bulamadılar! Ve aniden, derin, geçilmez bir ormanda, önlerinde büyük ve güzel, üç gözlü bir canavar belirdi. Canavarı takip ettiler ve şimdi Kremlin'in bulunduğu yere gittiler" (Polevoy, 1832). Böylece, Roma, Tsargrad ve Moskova efsaneye göre bir kökten gelen kardeş şehirlerdir. Konstantinopol'un Tsargrad olarak adlandırılması, İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden sonra Tsargrad'ın düşüşü sonucunda "Moskova'nın evrensel misyonu, üçüncü Roma fikriyle birlikte Rus ataerkilliği ve 'patriarkal büyük mertebeye' ulaşma hayali ortaya çıkar" (Radzinskiy, 1999). Böylece Moskova'nın üçüncü Roma olması inancında Konstantinopol, Tsargrad, İstanbul ikinci Roma olarak değerlendirilir. Rus tarihinde Tsargrad olgusu çar ve kutsal inançları temsil eder, Rus literatüründe tarih çizgisinde Büyük İmparatorluğun başkenti iken Nijniy Novgorod Tsargrad olarak adlandırılmıştır; (Polyakov, 2015). Daha sonra Konstantinopol Roma'nın elindeyken Tsargrad olarak adlandırılır. İstanbul'un fethinden sonra ise Moskova Konstantinopol'ün yerine konur, Konstantinopol'e biçilen manevi değer Moskova'ya aktarılır. Rusların hem dinî hem kültürel inançlarına göre ülkenin en kadim kenti Moskova ve Rus ülkesi "Kıyamet zamanında adı geçen altıncı krallıktır", Hatta eski Yunan yıllıklarında, "İsmail'in soyu üzerine Rus soyu hüküm sürecek... Merhametli Tanrı ve Çarımız Ivan Vasilyeviç'in ilgisi sayesinde Moskova yeni Konstantinopolis, yeni Tsargrad olarak doğacak..." (Paşkeviç, 2013) yazar. Böylece, Rusya Ortodoksluk değerlerini yaşatmayı kendine misyon edinir, bu inancın mirasçı ve temsilcisi olarak emaneti elinde barındırır.

Sorgu-3 İstanbul

Grafik No 4: İstanbul Şehir İsminin Sorgu Grafiği

Rus Ulusal Derlemi'nde "İstanbul" sözcüğünün kullanımı 1828–1834, 1871–1879, 1890–1898, 1940–1957 ve 1991–1998 yılları arasında kısa süreli ve sınırlı artışlar göstermekte; bu artışlar Rusya ile Osmanlı Devleti ya da Türkiye arasındaki politik ve askerî kırılma noktalarıyla örtüşmektedir. Özellikle 1828–1829 Osmanlı–Rus Savaşı, Rusya'nın Yunan bağımsızlık hareketini desteklemesi bağlamında ortaya çıkmış ve Edirne Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu süreç, Rus söyleminde İstanbul'un güncel politik bağlam içinde yeniden görünürlük kazanmasına yol açmıştır. Benzer biçimde 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı (93 Harbi), Panslavizm ideolojisinin etkisiyle şekillenmiş; Balkanlar ve Boğazlar meselesi Rus kamuoyunda İstanbul'un stratejik ve sembolik önemini yeniden gündeme taşımıştır. XX. yüzyılda II. Dünya Savaşı yılları ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan dışı açılma süreci de Rus literatüründe İstanbul sözcüğünün kullanım sıklığında geçici artışlar yaratmıştır. Bu durum, İstanbul biçiminin

uzun soluklu bir adlandırmadan ziyade, belirli tarihsel dönemlerde ortaya çıkan dönemsel bir tercih olduğunu göstermektedir.

1682–2022 arasında Rus Ulusal Derlemi’nde İstanbul sözcüğüne yalnızca iki edebî metinde toplam dört örnekle rastlanması, bu adlandırmanın son derece sınırlı ve sıradışı bir kullanıma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Örneklerin büyük ölçüde edebî olmayan (%81,82), özellikle basın-yayın metinlerinde (%63,64) kullanılmış olması, İstanbul biçiminin ağırlıklı olarak güncel, kamusal ve politik-gazetecilik söylemi içinde dolaşıma girdiğini ortaya koymaktadır. Tematik açıdan İstanbul sözcüğü coğrafya, seyahat, tarih, din, politika ve sanat gibi dağınık bağlamlarda yer almakla birlikte, bu alanlar içinde istikrarlı bir söylemsel çekirdek oluşturmamaktadır. Bu nedenle, Rusçada standart yazım normlarına uymayan, Türkçe İstanbul adının geçici ve hatalı bir transkripsiyonu olarak işlev görmektedir. Derlem verileri, İstanbul sözcüğünün Rusça metinlerde İstanbul’un tarihsel, dinsel ya da ideolojik temsillerini kuran merkezi bir adlandırma olmadığını; aksine politik kırılma anlarında ortaya çıkan, geçici söylemsel ihtiyaçlara bağlı, sınırlı ve ikincil bir kullanım olduğunu göstermektedir.

Sorgu-4 İstanbul

1682-2022 yılları arasında Rus Ulusal Derlem Sözlüğü’nde yer alan 10 edebî metinde 14 örnek gözlemlenmiştir.

Grafik No 5: İstanbul Şehir İsminin Sorgu Grafiği

Rus Ulusal Derlemi’nde İstanbul sözcüğünün 1924–1932, 1948–1955, 1968–1980 ve 1989–2015 dönemlerinde artış göstermesi, Türkiye’deki ve uluslararası alandaki siyasal-toplumsal dönüşümlerle paralellik arz etmektedir. Özellikle 1924 sonrası halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet rejiminin kurumsallaşmasıyla İstanbul adının resmî ve standart bir kullanım kazanması, Osmanlı dönemine özgü adlandırmaların yerini alarak Rus literatüründe modern söylem içinde dolaşıma girmesine yol açmıştır.

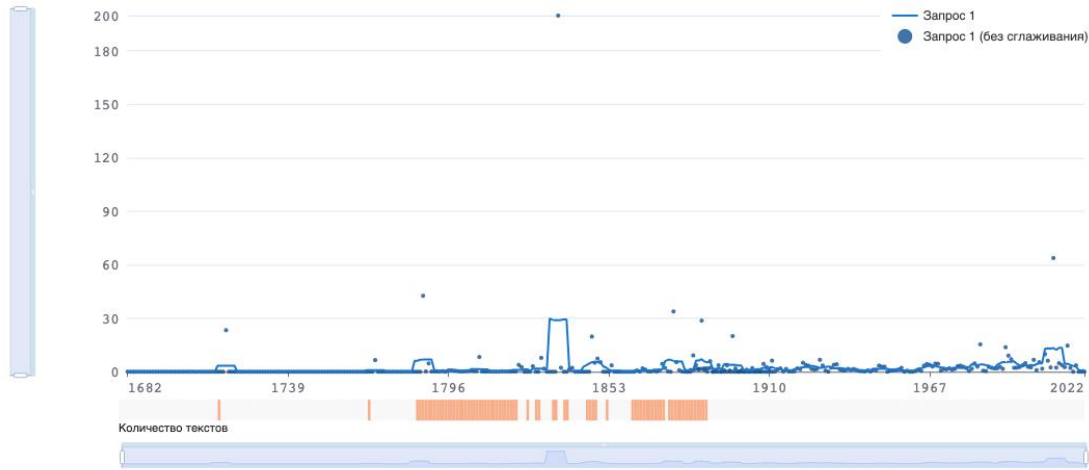
Boğazların stratejik önemi, Türkiye’nin savaş sürecindeki konumu ve uluslararası diplomatik dengeler, İstanbul’un Rus söyleminde yeniden görünürlük kazanmasına katkıda bulunmuştur. 1968–1980 dönemindeki artış Türkiye’deki siyasal ve toplumsal gerilimlerin Rus söyleminde yakından izlenmesiyle, 1989 sonrası sürekli ve yoğun kullanım ise turizm, kültürel etkileşim ve güncel politik gelişmelerin Rusça metinlerde daha geniş yer bulmasıyla ilişkilendirilebilir. Derlem verileri, İstanbul sözcüğünün genel olarak nadir kullanılan bir adlandırma olduğunu; kullanımın büyük ölçüde edebî olmayan metinlerde (%76,40) ve özellikle kamusal-güncel söylem bağlamında yoğunlaştığını göstermektedir. Örneklerde basın-yayın

türünün (%58,71) belirgin biçimde öne çıkması, buna karşılık eğitim-bilim, gündelik yaşam, teknoloji, reklam, elektronik, telekomünikasyon ve din gibi alanlarda sınırlı kullanımların bulunması, sözcüğün söylemsel dolaşımının ağırlıklı medya merkezli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tematik olarak politik ve toplumsal hayat bağlamlarının baskın olduğu, bunu sanat-kültür, tarih, özel hayat ve seyahatin izlediği; ordu, bilim-teknoloji, yönetim, suç ve sporun ise sınırlı kaldığı görülürken, stilistik açıdan İstanbul sözcüğünün düşük stilde yer alması, terimin ideolojik ve kutsal çağrışımlardan arınarak Rusça metinlerde seküler, güncel ve işlevsel bir şehir adı olarak kullanıldığını göstermektedir. İstanbul adlandırması, Rus söyleminde Osmanlı dönemine özgü tarihsel ve dinsel çağrışımlardan uzaklaşarak modern Türkiye'nin politik, kültürel ve turistik merkezi olarak bir konsept alanı oluşturduğu söylenebilir; derlem bulguları da bu adın giderek daha seküler, güncel ve aktüel bağlamlarda kullanılarak önceki adlandırmalardan belirgin biçimde ayrıştığını göstermektedir.

Sorgu-5 Stambul

1682-2022 yılları arasında Rus Ulusal Derlem Sözlüğü'nde yer alan 131 edebî metinde 305 örnek kullanımı gözlemlenmiştir.

Grafik No 6: Stambul Şehir İsminin Sorgu Grafiği

Rus Ulusal Derlemi'nde Stambul sözcüğünün kullanımı 1714-1720, 1784-1790, 1832-1838, 1845-1852, 1873-1889 ve 1991-2019 yılları arasında Rus-Osmanlı ilişkilerinin yoğunlaştığı, diplomatik, askerî ve kültürel temasların arttığı tarihsel evrelerle örtüşmektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Stambul adlandırması şehrin Osmanlı kimliği ve Doğu'ya özgü egzotik bir merkez olarak algılanmasıyla ilişkilendirilirken, 1991 sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla artan dışa açılım, seyahat ve kültürel etkileşim bu sözcüğün kullanımının yeniden görünürlük kazanmasına zemin hazırlamıştır. Derlem verileri, Stambul sözcüğünün ağırlıklı olarak edebî olmayan metinlerde (%76,40) ve özellikle basın-yayın türünde (%58,71) kullanıldığını; edebî eserlerin ise daha sınırlı bir paya (%23,70) sahip olduğunu göstermektedir. Kullanımın büyük ölçüde gündelik yaşam, eğitim-bilim, iş, üretim-teknoloji, reklam, elektronik, telekomünikasyon ve dini-kutsal bağlamlarda ise sözcüğün oldukça sınırlı biçimde yer aldığı görülmektedir. Tematik olarak Stambul sözcüğü ağırlıklı politik ve toplumsal hayat bağlamlarında kullanılırken, tarih-kültür, özel hayat ve seyahat ikincil; spor, bilim-teknoloji, yönetim ve ordu ise sınırlıdır. Stilistik açıdan düşük stilde yer alan Stambul, resmî ve akademik metinlerden çok basın ve gündelik söylemde tercih edilmektedir. Derlemde Stambul biçimine

rastlanmaması, Stambul yazımının standart olduğunu ve Türkçedeki İstanbul'dan türeyerek Osmanlı kimliğini yansıttığını göstermektedir.

2. Eş dizimlilik Analizi

Tablo 1: İstanbul Konseptinde Hareket Fiileri

Константинополь, Царьград, Стамбул	
Плыть/ Плавать	Yüzmek; Varurla/Gemiyle Gitmek
Ехать/ Езжать	Vasıtayla Gitmek/Gelmek
Летать/Лететь	Uçmak
Бегать/ Бежать	Koşmak, Kaçmak
Идти / Ходить	Yaya Olarak Gitmek/Gelmek; Yaya Olarak Gidip Gelmek
Везти /Возить	Araçla Taşımak/ Götürmek
Нести	Vasıtasız Taşımak
Гнать	Kovalamak, Sürmek, Koşturmak

по, на, к, до, в, из

Rus literatüründe İstanbul, metinlerde Kırım, Anadolu, Mekke, Balkanlar ve Moskova'yı birbirine bağlayan çok yönlü yolculuk güzergâhlarının merkezinde yer alarak, yalnızca coğrafi bir mekân değil, söylemsel olarak stratejik bir eşik ve geçiş noktası olarak kavramsallaştırılmaktadır. Rusça dilbilgisinde hareket fiilleri yönelim ve vasıta temelinde sınıflandırılmakta; bu fiil çiftlerinden bazılarının İstanbul bağlamında yoğun kullanımı (bkz. Tablo 1), şehrin söylemsel temsilinde hareket ve yönelim kategorilerinin belirleyici olduğunu göstermektedir.

“Yüzmek” плыть/плавать fiilleri от-, по-, при-, у-, под- gibi çeşitli ön eklerle “yüzerek uzaklaşma, yüzmeye başlamak, yüzerek varmak ve yüzerek yaklaşmak” anlamlarını kapsar. “Vasıtayla gitmek”- ехать/ездить fiilleri по-, при-, у-, пере-, вы-, с- gibi farklı ön eklerle “yola çıkma, bir yere ulaşma, uzaklaşma, geçiş ve ayrılma” gibi vasıtalı hareket türlerini ifade etmektedir.

Benzer biçimde “gitmek/gidip gelmek” идти/ходить fiilleri под-, от-, вы-, при-, в-, про-, до- gibi ön ekleri “yaklaşmak, -den uzaklaşmak, -den çıkmak, -e gelmek, -e girmek, bir yerden geçmek, -e varmak” yönelimleri vurgulanmaktadır. “Vasıtayla getirmek/götürmek” везти/возить fiilleri при-, у-, от-, до- gibi ön ekleri “taşıyarak teslim etmek, nakliye yoluyla uzağa göndermek, bir yerden bir yere ulaştırmak” anlamlarını içermektedir.

“Vasıtasız taşımak”- нести/носить fiilleri ise пере-, с- ön ekleri ile kullanılarak “bir yerden geçirerek taşımak, taşıyarak aşağı indirmek” anlamlarındadır. “Uçmak”- лететь / летать fiilleri вы-, у-, при- ön ekleriyle “bir yerden dışarı doğru uçmak; uçup gitmek, uzaklaşmak; uçarak bir yere varmak” anlamlarında kullanılmaktadır. “Koşmak/kaçmak”- бежать/бегать fiilleri на- ön ekiyle “belirli bir hedefe varıncaya dek koşmak veya kaçmak” eylemini ifade etmektedir. Bulgular, İstanbul'un Rusça metinlerde yalnızca coğrafi bir konum olarak değil; hareket fiilleriyle sürekli yönelinen, geçilen ve aşılması gereken dinamik bir mekân olarak algılandığını göstermektedir.

Tablo 2: İstanbul Konseptinde Yönelme, Lokasyon

Константинополь, Царьград, Стамбул			
Eylem	Türkçesi	Edat	Konotasyon
Возвращаться/ Вернуться	Geri Dönmek	в, из, к	Olumlu
Поворотить	Dönmek	-	Olumlu
Добратся/ Добираться	Ulaşmak	до	Olumlu
Доставить	Teslim Etmek	через, в	Olumlu
Пробираться	Sinsilik Yapmak, Zorlukla ulaşmak	к	Olumsuz
Отправить	Göndermek	в	Olumlu
Отправиться	Yola Çıkmak	в, по	Olumlu
Отослать	Göndermek	в	Olumlu

Направляются	Yönlendirilmek, Gönderilmek, Yönelmek, Yola koyulmak	к, в	Olumlu
Собираются	Niyet Etmek, Hazırlanmak	в	Olumlu
Находиться	Bulunmak	в	Olumlu
Быть	Olmak	в	Olumlu
Побывать	Ziyaret Etmek, Dolaşmak	в	Olumlu
Жить	Yaşamak	в	Olumlu
Пережить	Hayatta Kalmak	в	Olumlu
Остаться	Kalmak, Durmak	-	Olumlu
Сидеть	Oturmak	в	Olumlu
Расквартировать	Yerleşmek, Konaklamak	в	Olumlu
Брать/ Взять	Almak, Ele Geçirmek	-	Olumlu
Воевать	Savaşmak	-	Olumsuz
Напасть	Saldırmak, İstila Etmek	на	Olumsuz
Захватить	Ele Geçirmek	-	Nötr
Бомбардировать	Bombalamak	-	Olumsuz
Водворить	Düzenlemek, Yerleştirmek	в	Olumlu
Уступить	Yenilmek	-	Olumsuz
Погрузиться	Batmak	в	Olumsuz
Пробиться	Geçmek	в	Olumlu
Ворваться	Saldırmak, Hücum Etmek	в	Olumsuz
Арестовать	Tutuklamak	в	Olumsuz
Послать	Göndermek	в	Olumlu
Двинуться	Hareket Etmek	в/на	Olumlu
Попасть	Sızmak	в	Olumsuz
Подвигаться	Etrafta Dolaşmak, İlerlemek, Hareket etmek	из	Olumlu
Посетить	Ziyaret Etmek	из	Olumlu
Гулять	Gezmek	в	Olumlu
Эвакуироваться	Tahliye Etmek	в	Olumsuz
Удрать	Sıvışmak, Kaçmak	в	Olumsuz
Переправляться	Nakletmek, Geçmek	в	Olumlu
Разбрестись	Dağılmak, Yayılmak	по	Olumsuz
Покинуть	Terketmek, Ayrılmak	-	Olumsuz

Ruşça metinlerde İstanbul söylemsel olarak tarihsel ve ideolojik bir özne şeklinde kavramsallaştırıldığında çatışma ve hâkimiyet çağrışımlı fiillerle birlikte kullanılmaktadır. Bu bağlamda İstanbul; terk etmek, dağılmak, sinsilik yapmak, ele geçirmek, almak, savaşmak, saldırmak, istila etmek, bombalamak, yenmek, yenilmek, batmak, hücum etmek, sızmak, kaçmak, sıvışmak ve tahliye etmek gibi eylemlerle ilişkilendirilmektedir. Bu kullanım, İstanbul'u pasif bir mekândan ziyade tarihsel mücadelelerin merkezinde yer alan bir aktör olarak konumlandırmaktadır. İstanbul'un somut bir coğrafî mekân olarak kavramsallaştırıldığı bağlamlarda yönelme, hareket ve ulaşma fiilleri öne çıkmaktadır. Bu kullanım geri dönmek, dönmek, ulaşmak, varmak, teslim etmek, göndermek, yönlendirmek, yola çıkmak, hazırlanmak ve hareket etmek gibi eylemlerle yoğunlaşmaktadır. Bu fiil grubu, İstanbul'u ulaşılması gereken bir hedef, bir varış noktası ya da bir geçiş alanı olarak betimleyen söylemsel bir çerçeve sunmaktadır.

Şehrin sabit bir mekân, yer, konum, mevki olarak ele alındığı bağlamlarda gündelik yaşam, süreklilik ve mekânsal yerleşiklikle ilişkili eylemler dikkat çekmektedir. Bu kapsamda İstanbul; ziyaret etmek, gezmek, etrafta dolaşmak, yaşamak, hayatta kalmak, durmak, bulunmak, oturmak, yerleşmek, konaklamak, yerleştirmek ve düzenlemek gibi fiillerle birlikte kullanılmaktadır. Bu fiiller, şehri sadece tarihsel çatışma alanı olarak değil, aynı zamanda yaşanan, deneyimlenen ve gündelik pratiklerin sürdürüldüğü bir yaşam mekânı olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu bağlamda fiil seçimleri, İstanbul'un Rusça söylemde tekil bir anlamdan ziyade tarihsel özne, coğrafî hedef ve yaşam mekânı olarak çok katmanlı bir kimlikle temsil edildiğini göstermektedir.

Tablo 3: İstanbul Konseptinde Kullanılan Günlük Yaşam Eylemleri

Константинополь, Царьград, Стамбул			
Eylem	Türkçesi	Edat	Konotasyon
Учиться	Öğrenim Görmek	в	Olumlu
Воспитываться	Yetiştirilmek	В	Olumlu
Родиться	Doğmak	В	Olumlu
Обвенчаться	Kilise Nikahıyla Evlenmek	В	Olumlu
Умирать	Ölmek	В	Olumsuz
Очутиться	Mekânsal Konumda Hissetmek	в	Nötr
Оказаться	Bulunmak, Ortaya Çıkmak	в	Nötr
Вынырнуть	Suyun Altından Yüze Çıkmak	в	Nötr
Вообразить	Tasavvur Etmek	-	Olumlu
Возмечтать	Hayal Etmek	-	Olumlu
Забыть	Unutmak	о	Olumsuz
Запомнить	Öğrenmek, Ezberlemek, Akılda Tutmak	-	Olumlu
Видеть	Görmek	в	Nötr
Заглядеться	Hayranlıkla/Dalgınlıkla Bakmak	на	Nötr
Найти	Bulmak	в	Olumlu
Звать	Çağırarak, Davet Etmek	в	Olumlu
Звонить	Çanların Çalması	в	Olumlu
Познакомиться	Tanışmak	в	Olumlu
Работать	Çalışmak	в	Olumlu
Служить	Görev Yapmak	в	Olumlu
Отдохнуть	Dinlenmek	в	Olumlu
Торговать	Ticaret Etmek	в	Olumlu
Продать	Satmak	в	Olumlu
Купить	Satın Almak	в	Olumlu
Закабалиться	Esir Olmak	в	Olumsuz
Построить	İnşa Etmek	в	Olumlu
Храниться	Saklanmak	в	Olumlu
Готовиться	Hazırlanmak	к	Olumlu
Передать	Aktarmak	в	Olumlu
Молотить	Sürekli Konuşmak	про	Olumlu
Выпустить	Serbest Bırakmak	на	Olumlu
Заменить	Değiştirmek	на	Olumlu
Изменить	Değiştirmek	-	Olumlu
Отвыкать	Vazgeçmek	от	Olumsuz
Возвысится	Yüceltmek	-	Olumlu
Застрясть	Saplanmak, Sıkışıp Kalmak	В	Olumsuz

Rus Ulusal Derlemi verileri, İstanbul'un iş /ticaret'te aktif bir ekonomik merkez olarak, "şimdi Rusya'nın tüm bavul tüccarlarının, çantacılarının mekik dokuduğu" (Rekemçuk, 2006) bir tür ticaret alanı olarak betimlenmektedir. Özellikle Avrupa'ya gidiş güzergâhında İstanbul, yalnızca bir geçiş noktası değil, yolculuk sırasında bir süre konaklamak, dinlenmek ve okuma (Kurçavov, 1977) gibi bireysel faaliyetlerin gerçekleştirildiği geçici bir durak işlevi üstlenmektedir. İstanbul'daki yaşam temel varoluşsal eylemlerle ilişkilendirilmektedir; Doğmak, tanışmak, evlenmek, ölmek gibi yaşam döngüsüne ait fiillerin yanı sıra; çalışmak, görev yapmak, inşa etmek gibi üretim ve kamusal faaliyetleri içeren eylemlerle birlikte kullanılır. İstanbul gündelik hayatın tüm evrelerine sahne olan bütüncül bir yaşam alanı olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Nesne konumunda şehir öznel değerlendirmeye dayalı eylemlerle ilişkilendirilir. Yüceltilen, hayal edilen, unutulmuş, görülen ve göz atılan; davet edilen, çağrılan ve yönelinen bir mekân olarak betimlenmektedir. Rusça söylemde yalnızca fiziksel bir coğrafya değil, aynı zamanda zihinsel, duygusal ve simgesel bir hedef olarak güçlü biçimde temsil edildiğini göstermektedir.

Tablo 4: İstanbul Tasvirinde Kullanılan Sıfatlar

Константинополь, Царьград, Стамбул, Истамбул			
Sıfat	Türkçesi	Sıfat	Türkçesi
Заносчивый	Mağrur, Kibirli	Незнаемый	Bilinmeyen
Великий	Yüce, Ulu	Загадочный	Esrarengiz
Богатый	Zengin	Роскошный	Görkemli
Сложный в Топографическом Район Смысле	Топографик Olarak Karmaşık Bölge	Грязный, Порочный, Шумный, Таинственный	Kirli, Sapkın, Gürültülü, Gizemli
Славный, Наша Византия!	Şanlı, Şanlı Bizansımız!	Узорная Шкатулка Византия	Bizans'ın Süslü Kutusu
Сильный, Греческий	Гüçlü, Yunana Ait Olan	Султановский	Sultana Ait Olan
Достойный Удивления Город	Hayrete Değer Bir Şehir	Беззвучен	Sessiz
Костяной Город	Kemik Şehir	Потрясенный	Sarsılmış
Старый Греческий	Eski Yunan	Бессонный	Uykusuz

İstanbul'un kadim tarihi adlandırmalarda ve betimlemelerde aktarılır. Rus literatüründe İstanbul “yüce”, “ulu”, “şanlı Bizansımız!”, “Bizans'ın süslü kutusu”, “eski Yunan”, “Yunan'a ait olan”, “sultana ait olan” olarak betimlenir. Şehrin tarihsel sürekliliğini ve farklı medeniyetlerle kurduğu çok katmanlı ilişkilere kültürel göndermeler içerir.

Topografik ve sosyolojik olarak karmaşık, kirli, hırçın, gürültülü, gizemli, esrarengiz, bilinmeyen bir yer olarak tasvir edilir, “İstanbul'un dış mahallelerinde Araplar, Gürcüler, İranlılar, Mısırlılar ve Kürtler yaşar” (Kraşennikov, 1994). Konstantinopol için kullanılan “sayısız kültür katmanı” (Petrov-Vodkin, 1932) ifadesi dikkat çeker. İstanbul'un yanması, inşa edilmesi, yağmalanması, tekrar yakılması, tekrar inşa edilmesi gibi tarihsel evrimi aktarılır; metaforik olarak “kemiklerden inşa edilen şehir” olarak betimlenir.

“Tsargrad, Konstantinopol, İstanbul, İstambul, Stambul” gibi adlandırmalar bağlamında şehir görkemli, zengin, gururlu, etkileyici, hayrete değer bir yer olarak idealize edilmektedir; “İstanbul-Konstantinopol, Dünya harikalarından biri” (Petrov-Vodkin, 1932). Seyyahlar anlatılarında, “parıltısı insanları kör edecek kadar çok altının olduğu Konstantinopolis'ten bahseder” (Zamyatin, 1935), abartılı ve hayranlık yüklü imgelerle şehir betimlenmektedir.

Rus edebiyatında İstanbul semtlerinin ayrıntılı biçimde sıralandığı tasvirlerle, “gözlerimi kapattım ve karşımda Konstantinopolis'i gördüm: Pera, Galata, İstanbul, Beşiktaş, Nişantaşı, Boğaz, çınlayan tramvaylar, körfezdeki gemilerin akşam ışıkları, Beyazıt Meydanı, Taksim, camiler, mezarlıklar, tahta parmaklıklı evler, denizden gelen rüzgâr, gece, gökyüzündeki kocaman yıldızlar” (Gazdanov, 1939), örneğinde olduğu gibi sıkça rastlanır; manzaraları, sokakları, gündüzü/gecesiyle, gündelik yaşamın sesleri ve imgeleriyle birlikte sunulmaktadır. İstanbul'un yalnızca tarihsel bir özne olarak değil, duysal ve estetik deneyimlerle algılanan canlı bir şehir olarak Rus edebiyatında güçlü bir yer edindiğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, İstanbul'un Rus dilindeki temsillerini Rus Ulusal Derlemi verileri temelinde derlem temelli bir yaklaşımla inceleyerek, bir şehir adının salt dilsel bir göstere olmanın ötesinde tarihsel bellek, ideolojik söylem ve kültürel kavramsallaştırma süreçlerini nasıl yansıttığını göstermiştir. İstanbul adının Rusça metinlerde yalnızca farklı adlarla anılan bir şehir değil, aksine Rus kültürel bilinç alanında tarihsel sürekliliği temsil eden söylemsel bir hafıza mekânı olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir. Rus toplumunun farklı tarihsel dönemlerde İstanbul ile kurduğu ideolojik ve kültürel ilişkinin dil aracılığıyla yeniden yapılandırıldığını göstermektedir.

Tsargrad ve Konstantinopol adlandırmalarının özellikle Ortodoks Hristiyanlık, Bizans mirası ve imparatorluk ideolojisiyle ilişkili kutsal ve tarihsel bir merkez söylem oluşturduğuna işaret etmektedir. Stambul adlandırmasının ise daha çok gündelik, seyahat ve ticaret bağlamında nötr ve işlevsel bir mekân ifade ederken, egzotik ve tarihsel-dinsel çağrışımlarını bütünüyle yitirmediğini göstermektedir. Bu durum, İstanbul'un Rus söyleminde dışsal bir coğrafi mekân olmaktan çıkarak kültürel olarak "ait olunmak istenen" ya da tarihsel olarak sahiplenilen bir merkez hâline dönüştüğünü göstermektedir. Fener Rum Patrikhanesi, Bizans mirası ve Panslavizm düşüncesi, İstanbul'u Rus söyleminde sıradan bir şehirden ziyade simgesel ve kutsal bir özneye dönüştürür; Stambul adlandırması Osmanlı döneminde modern ve seküler bağlarla ilişkilense de önceki kutsal ve ideolojik anlam katmanlarını bütünüyle ortadan kaldırmamıştır. Dolayısıyla adlandırmalar arasında keskin bir kopuştan ziyade, anlamların üst üste birikerek varalığını sürdürdüğü katmanlı bir anlamsal süreklilik sağlar. İstanbul, Rus metinlerinde yalnızca temsil edilen bir şehir değil, aynı zamanda kimliksel yönelimin simgesel bir referansıdır.

İstanbul'un Rusça metinlerde sıklıkla hareket, yönelme ve geçiş fiilleriyle birlikte kullanılarak durağan bir mekândan ziyade Doğu-Batı, kutsal-dünyevi ve merkez-çevre arasında sembolik bir eşik alanı olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir. İstanbul'un Rus düşünsel coğrafyasında Doğu ile Batı arasındaki karşıtlığın çözümlendiği değil, sürekli yeniden tartışıldığı bir alan olarak algılandığını düşündürmektedir. İstanbul'un Rusça adlandırmaları, mekânsal referanslardan çok, tarihsel hafıza, dinsel ve jeokültürel yönelimlerin dil içinde somutlaştığı göstergeler olarak değerlendirilebilir. Rus derlemi bağlamındaki literatürde İstanbul adlandırmaları yönelim ve geçişlerin yoğunlaştığı stratejik bir söylemsel mekân olarak temsil edilmektedir. Bu temsil, hareket fiilleri ve ön ekli kullanım örnekleri üzerinden şehrin sürekli olarak yönelinen, geçilen ve üzerinde durulan hareketli bir alan olduğunu göstermektedir. Ek olarak, İstanbul tarihsel ve sosyal bağlamlarda mücadele ve hâkimiyet çağrışımlı fiillerle kullanılarak tarihsel mücadelelerin merkezi bir aktörü olarak roy oynar. Coğrafi ve gündelik bağlamlarda ise yönelme, ulaşma ve mekânsal süreklilik fiilleri aracılığıyla hem hedeflenen bir varış noktası hem de deneyimlenen, yaşanan bir yaşam mekânı olarak çok katmanlı bir kimlik kazanmaktadır. Ekonomik ve sosyal bağlamlarda aktif bir merkez olarak tasvir edilmekte; ticaret, yolculuk, konaklama, bireysel faaliyetler ve yaşam döngüsüne ait eylemlerle ilişkilendirilerek hem bütüncül bir yaşam alanı hem de zihinsel, duygusal ve simgesel bir hedef olarak Rusça söylemde güçlü biçimde temsil edilmektedir. Bunun yanında, İstanbul'un tarihsel ve kültürel sürekliliği, çok katmanlı medeniyetler arası ilişkileri, görkemli ve idealize edilmiş imajları; semtleri, gündelik yaşam detayları, duysal ve estetik deneyimlerle birlikte aktarılması, şehrin Rus edebiyatında yalnızca tarihsel bir özne değil, canlı ve deneyimlenen bir şehir olarak güçlü biçimde yer aldığını göstermektedir.

Bu araştırma, derlem temelli yöntemin şehir adları üzerinden ideolojik yapılanmaları ve kültürel belleğin sürekliliğini çözümlemedeki gücünü göstererek Rus dili ve edebiyatı, tarihsel dilbilim ve söylem analizi alanlarına disiplinler arası bir katkı sunmaktadır.

Extended Abstract

This study examines the historical and discursive representations of the city name "Istanbul" in Russian texts through a corpus-based approach. The research is based on data from the Russian National Corpus (НКРЯ), which provides a balanced collection of written texts spanning the period from 1682 to 2022. In Russian literary and non-literary texts, Istanbul appears under several different names, including Tsargrad (Царьград), Konstantinopol (Константинополь), Stambul (Стамбул), Istanbul (Истанбул), and Istambul (Истамбул). These alternative names

reflect different historical periods, ideological contexts, and cultural associations. Accordingly, the study investigates not only the frequency of these names but also their semantic and contextual patterns in Russian discourse.

Historically, relations between the Ottoman Empire and Russia—later continuing as Turkish-Soviet and Turkish-Russian relations—have played an important role in shaping the perception of Istanbul in Russian cultural memory. Before the Ottoman conquest in 1453, the city was widely known as Constantinople, the capital of the Byzantine Empire. In Russian religious and historical texts, it was often referred to as Tsargrad, meaning “the city of the tsar.” This name symbolically connected the city with Byzantine imperial authority and Orthodox Christianity. Within the Russian Orthodox tradition, Constantinople was regarded as a sacred religious center. After the Ottoman conquest, however, the city also became an important center for Islam and the Muslim world. Thus, Istanbul historically functioned as a symbolic meeting point of civilizations and a bridge between East and West. The perception of Istanbul in Russian discourse was also shaped by major political developments. During the eighteenth and nineteenth centuries, the Russo-Ottoman wars and Russia’s geopolitical aspiration to reach the “warm seas” positioned Istanbul as both a strategic objective and a symbolic political goal. In the early twentieth century, following the Russian Revolution, Istanbul gained a new role in Russian cultural narratives. It became a refuge and transit point for White Russian émigrés fleeing the Bolshevik regime. Many members of the Russian intelligentsia temporarily stayed in Istanbul before continuing to European cities such as Paris. Consequently, Istanbul appeared frequently in Russian literary works, memoirs, and travel narratives as a transitional space, an exile city, and a gateway between Russia and Europe. In some literary descriptions, the city was portrayed as exotic and mysterious, characterized by oriental imagery and romantic representations.

From a theoretical perspective, the study adopts a contextual understanding of meaning. Drawing on the philosophical approaches of Gottlob Frege and Peter F. Strawson, the research assumes that the meaning of linguistic expressions emerges within their context of use. Frege’s contextuality principle states that a word gains meaning only within a sentence, while Strawson emphasizes the role of situational context, including speakers, intentions, and communicative circumstances. These perspectives are complemented by the approaches of Aleksey Leontyev and Lev Vygotsky, who highlight the importance of social interaction and communicative activity in meaning formation. In addition, the study draws on Yuri Lotman’s concept of the semiosphere and Roland Barthes’s theory of connotation, which underline the cultural and ideological layers embedded in linguistic signs. Methodologically, the research employs a corpus-based analysis combining quantitative and qualitative methods. Frequency analysis identifies the temporal distribution of the different city names, while contextual analysis examines the thematic environments in which they appear. Collocational analysis further explores the lexical combinations associated with each name. The corpus data indicate that the earliest and most ideologically loaded term is Tsargrad, which appears frequently in texts between 1682 and 1917 and is strongly associated with Orthodoxy, imperial ideology, and historical memory. Konstantinopol also appears widely, particularly in political and journalistic texts, reflecting the city’s historical role as the capital of the Byzantine Empire.

The names Istanbul and Istambul appear later and relatively rarely in Russian literary texts, reflecting modern political and cultural developments. The form Stambul, however, demonstrates a more stable and widespread distribution across different contexts. Unlike Tsargrad and Konstantinopol, which carry strong historical and religious connotations, Stambul tends to appear in more neutral contexts such as travel, trade, and everyday urban life. Collocational analysis shows that Istanbul in Russian texts frequently occurs with verbs of movement and direction such as ехать (to travel), идти (to go), лететь (to fly), and направляться (to head toward). These patterns suggest that the city is conceptualized not only as a geographical location but also as a dynamic destination and crossroads connecting different regions. In addition to movement verbs, the city appears in contexts related to everyday life activities such as living, working, trading, and visiting. These linguistic patterns indicate that Istanbul functions simultaneously as a historical symbol, a geographical destination, and a lived urban environment in Russian discourse.

In conclusion, the study demonstrates that the different Russian names of Istanbul reflect multiple layers of cultural memory, ideological discourse, and historical interpretation. Rather than representing simple linguistic variants, these names embody different conceptualizations of the city across time. Tsargrad and Konstantinopol evoke sacred and imperial associations rooted in Byzantine and Orthodox traditions, whereas Stambul and Istanbul reflect more modern and secular perceptions. By applying corpus-based methods to the analysis of city names, the study highlights the role of language in shaping historical memory and cultural imagination. The findings show that Istanbul occupies a distinctive position in Russian discourse as both a symbolic center of historical memory and a dynamic urban space connecting different cultural worlds

Kaynakça

- Ağca, M. (2020). Deyimsel Sözcük Birlikteliklerinin Sınıflandırılması ve Bir Eş dizimlilik Kategorisi: Deyimsel Eş dizimlilik. *Gazi Türkiyat*, 27, 161-177. <https://doi.org/10.34189/gtd.27.010>
- Barthes, R. (1967). *Elements of Semiology*. (Translated from the French by Annette Lavers and Colin Smith) Hill and Wang. Newyork.
- Demidova, E. E. (2021). Simvolicheski Kontsept Tsar v Russkoy Lingvokulture. *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Filologiya»*, 4 (71), 63-70. <https://doi.org/10.26456/vtfilol/2021.4.063>
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Engin Yayınevi.
- İmer, K., Kocaman A. & Özsoy A. S. (2019). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Leontyev, A. A. (1969). *Yazık, Reç', Reçevaya Deyanelnost*. İzdatelstvo "Prosveşeniye".
- Lotman, Yu. M. (1992). *Kultura i Bzriv. Gnozis; İzdatelskaya gruppa «Progress»*.
- Lotman, Yu. M. (2000). *Semiosfera*. S. "İskusstvo" – SPB.
- McCarthy, M. (2005). *English Collocation in Use. How Words Work Together for Fluent and Natural English*. Cambridge University Press.
- Mustafayev, M. E. & Şerbinin, V. G. 1996. *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. Multilingual Yayınları
- Nişanyan, S. (2023). *Türkiye Yer Adları Sözlüğü*. Liberus.
- Olçay, T. (2020). Belye Russkiye v İstanbul. *Slavistika*, 24 (1), 83-94. <https://doi.org/10.18485/slavistika.2020.24.1.7>
- Ostrowski, D. (2002). *Muscovy and the Mongols: Cross-Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304-1589*. Cambridge University Press.
- Özcan, Z. (2016). *Dil Felsefesi II (Gündelik Dil Paradigması)*. Sentez.
- Palmer, H. E. (1933). *Second Interim Report on English Collocations*. Kaitakusha.
- Toporov, V. N. (1995). *Mif. Ritual. Simvol. Obraz: İssledovaniya v Oblasti Mifopoeticheskogo: İzbrannoe*. Progress Kultura.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual.
- Vıgotski, L. S. (1934). *Mışleniye i Reç'*. Pod. Red. V. Kolbanovskogo. Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomiçeskoye İzdatelstvo.

Derlem Tabanlı Kaynaklar

- Bely, A. (1913). *Peterburg*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Bulgarin, F. V. (1843). *Gostiny dvor*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Eppel, A. (1992). *Na Trave Dvora*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Galkina, N. (2003). *Villa Reno. "Neva"*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Gazdanov, G. (1939). *Noçniye Dorogi*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025

- Kaverin, V. A. (1965). *Pered Zerkalom*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Kojevnikova, N. V. (2003). *Kolonialnyy Stil*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Krasnitskiy, A. İ. (1898). *Groza Vizantiy*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Krasnov, P. N. (1922). *Ot Dvuglavogo Orla K Krasnomu Znameni* (kniga 2). <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Kraşennikov, V. (1994). *Maltiiskiy Krest. «Vokrug sveta»*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Kuprin, A. İ. (1894). *Na Razezde*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Kurçavov, İ. (1977). *Soglyadatay*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Ladinskiy, A. P. (1960). *Anna Yaroslavna — Koroleva Frantsiy*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Lazarçuk, A. (1995). *Vse, sposobniye derjat orujiye...* <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Lihonosov, V. (1983). *Nenapisanniye Vospominaniya. Naş Malenkiy Parij*. Ç. 5. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Limonov, E. (2002). *Kniga Vodi*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Paşkeviç, A. (2013). *Sim Pobedişi. “Sibirskiye Ognı”*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Paustovskiy, K. G. (1956). *Povest o Jizni. Naçalo Nevedemogo Veka*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Petrov-Vodkin, K. C. (1932). *Moya Povest. Çast 2. Prostranstvo Evklida*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Pilnyak, B. A. (1923). *Speranza. «Krasnaya Nov»*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Polevoy, N. A. (1832). *Klyatva Pri Grobe Gospodnem*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Polevoy, N. A. (1841). *İoann Tsimişiy*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Polyakov, Yu. M. (2015). *Lyubov v Epohu Peremen*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Prişvina, V. D. (1962). *Nevidimiy Grad*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Radzinskiy, E. (1999). *Ljedmitriy*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Rekemçuk, A. E. (2006). *Mamonti*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025

- Şarapov, C. F. (1902). *Çerez Polveka*. Çast Pervaya. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Terehov, A. (1995). *Kommunalka*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Uspenskiy, G. İ. (1873). *Noviye Vremena*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Vasilyev, B. (1988). *Bili i nebili*. Kniga 2. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025
- Zamyatin, Ye. İ. (1935). *Biç Bojiy*. <https://ruscorpora.ru/word/main>, Erişim tarihi: 02.02.2025

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0